

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการศึกษา

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนับเป็นเป้าหมายที่สำคัญของทุกประเทศและรัฐบาลย่อมมีบทบาทสำคัญในการสร้างระบบเศรษฐกิจให้มีการเจริญเติบโต รัฐจำเป็นต้องใช้นโยบายเพื่อกระตุ้นให้เศรษฐกิจมีการขยายตัว และนโยบายที่สำคัญอย่างหนึ่งของรัฐคือ นโยบายการคลัง ซึ่งเครื่องมือทั้งทางด้านรายได้และรายจ่ายของรัฐนับว่าเป็นตัวกระตุ้นให้เศรษฐกิจมีการขยายตัว เนื่องจากรายจ่ายของรัฐนั้นมีความเชื่อมโยงกับรายได้เพราะถ้าหากรัฐใช้จ่ายมากกว่ารายได้ที่รัฐได้รับมาก ๆ ในระยะยาวย่อมส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและแหล่งรายได้ที่สำคัญของรัฐนั้นมาจากภาษีอากร ดังนั้นในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาผลของรูปแบบการเก็บภาษีต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อรายได้จากภาษีของประเทศต่างๆในทวีปเอเชีย โดยข้อมูลที่ใช้เป็นข้อมูลช่วงยาว (panel data) ของประเทศในทวีปเอเชียจำนวน 33 ประเทศ เพื่อนำมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างรายได้จากภาษีกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและปัจจัยที่มีผลต่อรายได้จากภาษี โดยวิธี GMM แบบถ่วงน้ำหนักซึ่งจากการศึกษามาสามารถสรุปได้ดังนี้

ลักษณะทางเศรษฐกิจมหภาคของประเทศต่างๆในทวีปเอเชีย พบว่าอัตราการเจริญเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศของประเทศต่างๆในทวีปเอเชียระหว่างปี.ศ. 2533-2552 มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 5.56 และมีแนวโน้มขยายตัวเพิ่มขึ้นทุกปีโดยเฉพาะประเทศจีน คาซัคสถาน มาเก๊า มัลดีฟฟ์ และไซปรัสซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วรัฐบาลมีค่าใช้จ่ายที่ใช้ในการบริโภคอยู่ที่ร้อยละ 14.56 ต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ ค่าใช้จ่ายที่ใช้ในการศึกษาของรัฐอยู่ที่ร้อยละ 3.57 ต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศและค่าใช้จ่ายเพื่อการวิจัยและพัฒนาของรัฐมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 0.42 ต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ ส่วนแหล่งที่มาของรายได้นั้นสามารถจำแนกตามที่มาออกเป็น 2 ประเภทคือ รายได้ที่มาจากภาษีและรายได้ที่ไม่ได้มาจากภาษี ซึ่งรายได้ที่มาจากภาษีนับเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของรัฐโดยเฉลี่ยแล้วอยู่ที่ร้อยละ 12.05 ต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ โดยรายได้จากภาษีของประเทศต่างๆในทวีปเอเชียส่วนใหญ่จะมาจากภาษีมูลค่าเพิ่มและภาษีสรรพสามิตซึ่งมีค่าเฉลี่ยร้อยละ 5.11 ต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ

รองลงมาเป็น ภาษีเงินได้ กำไรและส่วนเพิ่มของทุนมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 3.36 ต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ และรายได้จากภาษีการค้าระหว่างประเทศและค่าทำธุรกรรมต่างๆมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 2.27 ต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ และยังมีรายได้จากภาษีอื่นๆที่มีได้กล่าวข้างต้นมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 0.93 ต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ ส่วนรายได้อื่นๆที่ไม่ได้มาจากภาษีมียุทธค่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 7.29 ต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ ซึ่งลักษณะทางโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศต่างๆในทวีปเอเชียส่วนใหญ่ยังคงเป็นประเทศเกษตรกรรม แต่มูลค่าเพิ่มในภาคการเกษตรมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 16.90 ต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ ส่วนมูลค่าเพิ่มในภาคอุตสาหกรรมมีค่าเฉลี่ยสูงถึงร้อยละ 31.24 ต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ มูลค่าการส่งออกและนำเข้าสินค้าและบริการมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 81.09 ปริมาณเงินที่หมุนเวียนอยู่ในระบบเศรษฐกิจมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 53.54 ต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศและอัตราเงินเฟ้ออยู่ที่ร้อยละ 9 ส่วนอัตราการเจริญเติบโตของรายได้โดยของประชากรเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 5.20 สัดส่วนของแรงงานต่อประชากรมากกว่าร้อยละ 61.50 ของประชากร และจำนวนประชากรที่มีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไปมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 5.58 ซึ่งมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

การทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างรายได้จากภาษีกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและปัจจัยที่มีผลต่อรายได้จากภาษี จะต้องทำการทดสอบยูนิตรูกก่อนเนื่องจากข้อมูลที่ใช้เป็นข้อมูลช่วงยาว (panel data) และเพื่อทดสอบข้อมูลของตัวแปรที่นำมาศึกษาว่ามีความนิ่งของข้อมูลหรือไม่ ซึ่งผลการทดสอบพหุแนลยูนิตรูกสรุปได้ว่าตัวแปรที่ใช้ในการประมาณค่าภาษีกกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและปัจจัยที่มีผลต่อรายได้จากภาษีมียุทธค่าเฉลี่ยที่ระดับ Level หรือมีอันดับความสัมพันธ์ของข้อมูล (Order of Integration) เท่ากับ 1 หรือ $I(0)$ ดังนั้นจึงทำการประมาณค่าด้วยวิธี GMM แบบถ่วงน้ำหนักของตัวแปรเครื่องมือโดยการประมาณความสัมพันธ์ระหว่างรายได้จากภาษีอากรกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและปัจจัยที่มีผลต่อรายได้จากภาษีของประเทศต่างๆในทวีปเอเชียสามารถสรุปได้ดังนี้

จากผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างรายได้จากภาษีกกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในทวีปเอเชียพบว่าทั้งรายได้และรายจ่ายของรัฐมีความสัมพันธ์กับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยรายจ่ายในการวิจัยและพัฒนาของรัฐบาลที่เพิ่มขึ้นมีผลทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศเพิ่มขึ้นมากกว่ารายจ่ายในการบริโภคของรัฐ ส่วนรายได้ของรัฐที่มาจากภาษีมียุทธทำให้ระบบเศรษฐกิจมีการเจริญเติบโตซึ่งการเพิ่มขึ้นของรายได้จากภาษีมูลค่าเพิ่ม และภาษีสรรพสามิต และรายได้จากภาษีการค้าระหว่างประเทศและค่าทำธุรกรรมต่างๆ ทำให้อัตราการเจริญเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศเพิ่มขึ้น เนื่องจากรายได้เหล่านี้เป็นแหล่ง

รายได้ได้ที่สำคัญของรัฐที่จะนำไปใช้ในการพัฒนาประเทศ แต่การลดลงของรายได้จากภาษีเงินได้ กำไรและส่วนเพิ่มของทุนทำให้อัตราการเจริญเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการลดลงของภาษีดังกล่าวส่งผลให้ภาคเอกชนมีการบริโภคและการลงมาก

การประมาณค่าปัจจัยที่มีผลต่อรายได้จากภาษีของประเทศต่างๆในทวีปเอเชีย โดยการประมาณค่าจะประมาณค่าปัจจัยที่มีผลต่อรายได้จากภาษีทั้งหมด และยังได้มีการประมาณค่าของรายได้จากภาษีในรูปแบบต่างๆออกเป็น 4 กลุ่มย่อยได้แก่ (1) รายได้จากภาษีเงินได้ กำไรและส่วนเพิ่มของทุน (2) รายได้จากภาษีมูลค่าเพิ่มและภาษีสรรพสามิต (3) รายได้จากภาษีการค้าระหว่างประเทศและค่าทำธุรกรรมต่างๆ และ(4) รายได้จากภาษีอื่นๆซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ปัจจัยที่มีผลต่อรายได้จากภาษีทั้งหมดของประเทศต่างๆในทวีปได้แก่ อัตราเงินเฟ้อและจำนวนแรงงาน หากปัจจัยเหล่านี้เพิ่มขึ้นจะมีผลทำให้รายได้จากภาษีทั้งหมดเพิ่มสูงขึ้น เพราะการเพิ่มขึ้นของปัจจัยดังกล่าวมีผลทำให้ประชาชนมีการบริโภคมากขึ้นและรัฐก็สามารถจัดเก็บภาษีได้มากขึ้น แต่การเพิ่มขึ้นของรายได้ของรัฐที่ไม่ได้มาจากภาษี มูลค่าเพิ่มในภาคการเกษตร และมูลค่าการส่งออกและนำเข้าสินค้าและบริการมีผลทำให้รายได้จากภาษีลดลง เนื่องจากในภาคการเกษตรการจัดเก็บภาษีค่อนข้างยุ่งยาก ประกอบการกีดกันการค้า นโยบายการค้าเสรีทำให้รัฐเก็บภาษีได้ลดลง

2. ปัจจัยที่มีผลต่อรายได้จากภาษีเงินได้ กำไรและส่วนเพิ่มของทุนของประเทศต่างๆในทวีปเอเชีย คือ อัตราเงินเฟ้อ ซึ่งการเพิ่มขึ้นของอัตราเงินเฟ้อมีผลให้รายได้จากภาษีเงินได้ กำไรและส่วนเพิ่มของทุนเพิ่มขึ้น เนื่องจากการเสียภาษีของประชาชนส่วนใหญ่จะเป็นแบบอัตราก้าวหน้า ดังนั้นเมื่ออัตราเงินเฟ้อเพิ่มขึ้นรายได้เพิ่มขึ้นเสียภาษีเพิ่มขึ้นตามไปด้วย แต่การเพิ่มขึ้นของรายได้เฉลี่ยของประชากร และมูลค่าเพิ่มในภาคการเกษตรมีผลทำให้รายได้จากภาษีเงินได้ กำไรและส่วนเพิ่มของทุนลดลง เนื่องจากหากรัฐต้องการเพิ่มรายได้จากภาษีโดยเพิ่มอัตราภาษีดังกล่าวมากขึ้นจะส่งผลประชาชนไม่ต้องการที่จะทำงานมากขึ้นเพราะถ้ารายได้ต้องเสียภาษีมากขึ้น ทำให้รายได้ที่แท้จริงลดลง และรายได้ส่วนใหญ่ของประชาชนที่อยู่ในภาคการเกษตรมักจะมีรายได้ค่อนข้างต่ำ

3. ปัจจัยที่มีผลต่อรายได้จากภาษีมูลค่าเพิ่มและภาษีสรรพสามิตของประเทศต่างๆในทวีปเอเชีย ได้แก่ อัตราการเจริญเติบโตของรายได้เฉลี่ยของประชากร มูลค่าเพิ่มในภาคอุตสาหกรรม ปริมาณเงินในระบบเศรษฐกิจและจำนวนแรงงานหากปัจจัยเหล่านี้เพิ่มขึ้นก็จะส่งผลให้รายได้จากภาษีมูลค่าเพิ่มและภาษีสรรพสามิตเพิ่มขึ้น เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของสิ่งดังกล่าวส่งผลให้ประชาชนมีการบริโภคสินค้าและบริการมากขึ้น ทำให้รัฐจัดเก็บภาษีได้มากขึ้น

4. ปัจจัยที่มีผลต่อรายได้จากภาษีการค้าระหว่างประเทศและค่าทำธุรกรรมต่างๆของประเทศต่างๆในทวีปเอเชีย ได้แก่ อัตราการเจริญเติบโตของรายได้เฉลี่ยของประชากร มูลค่าเพิ่มในภาคอุตสาหกรรม และอัตราเงินเฟ้อ การเพิ่มขึ้นของสิ่งดังกล่าวทำให้รายได้จากภาษีการค้าระหว่างประเทศและค่าทำธุรกรรมต่างๆเพิ่มขึ้น แต่รายได้ของรัฐที่ไม่ได้มาจากภาษี มูลค่าเพิ่มในภาคการเกษตร และมูลค่าการส่งออกและนำเข้าสินค้าและบริการที่เพิ่มขึ้นกลับทำให้อำนาจรายได้จากภาษีการค้าระหว่างประเทศและค่าทำธุรกรรมต่างๆลดลง

5. ปัจจัยที่มีผลต่อรายได้จากภาษีอื่นๆของประเทศต่างๆในทวีปเอเชีย ได้แก่ มูลค่าเพิ่มในภาคการเกษตร จำนวนแรงงานและจำนวนประชากรที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไป ซึ่งการเพิ่มขึ้นของปัจจัยดังกล่าวมีผลทำให้รายได้จากภาษีอื่นๆเพิ่มขึ้น เนื่องจากการเพิ่มขึ้นจำนวนแรงงานทำให้ประชนมีรายได้สามารถซื้อที่ดิน บ้านและในภาคการเกษตรปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือ ที่ดิน จึงทำให้รัฐจัดเก็บภาษีที่ดิน ได้มากขึ้น ส่วนการเพิ่มขึ้นของประชากรที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไปจะทำให้รัฐจัดเก็บภาษีทรัพย์สินได้มากขึ้น เพราะคนวัยนี้มีการสะสมทรัพย์สินมากกว่าประชาชนวัยอื่นๆ แต่การเพิ่มขึ้นของมูลค่าการส่งออกและนำเข้าสินค้าและบริการและปริมาณเงินในระบบเศรษฐกิจมีผลทำให้รายได้จากภาษีอื่นๆลดลง

5.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. จากการประมาณค่าความสัมพันธ์ระหว่างรายได้จากภาษีกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ พบว่าค่าใช้จ่ายในการบริโภคและค่าใช้จ่ายในการวิจัยและพัฒนาของรัฐมีส่วนช่วยให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศเจริญเติบโตขึ้น แต่ค่าใช้จ่ายในการวิจัยและพัฒนาทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศเพิ่มขึ้นมากกว่าค่าใช้จ่ายที่ให้ในการบริโภค ดังนั้นหากรัฐต้องการให้ประเทศมีการเจริญเติบโตและพัฒนาในระยะยาวรัฐบาลควรให้ความสำคัญในการสนับสนุนและส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาแก่ประชาชนให้มากกว่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่กำลังพัฒนา เนื่องจากสัดส่วนของค่าใช้จ่ายในการวิจัยและพัฒนาของรัฐต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศยังคงน้อยกว่าประเทศที่พัฒนาแล้ว

2. จากการศึกษาพบว่าการลดรายได้จากภาษีเงินได้ กำไรและส่วนเพิ่มของทุนทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศเพิ่มขึ้นค่อนข้างมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการใช้นโยบายทางด้านภาษีของประเทศต่างๆในทวีปเอเชียนั้นมีความอ่อนไหวอยู่มาก ซึ่งในระยะสั้นหากรัฐบาลต้องการเพิ่มผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศรัฐอาจจะใช้มาตรการลดภาษีเงินได้ กำไรและส่วนเพิ่มของทุนลง เพื่อเป็นการกระตุ้นระบบเศรษฐกิจให้การบริโภคและการลงทุนมากขึ้น แต่การลดภาษีดังกล่าวนี้ อาจจะส่งผลกระทบต่อภาระการกระจายรายได้ ดังนั้นหากรัฐต้องการเพิ่มผลิตภัณฑ์

มวบรวมภายในประเทศรัฐอาจต้องใช้นโยบายในการสร้างความมั่นคงและความมั่นใจให้กับประชาชนและนักลงทุน โดยเฉพาะนักลงทุนจากต่างประเทศ เช่น การสร้างมั่นคงทางการเมือง การรวมกลุ่มกันของประเทศในทวีปเอเชีย เพื่อสร้างตลาดทุนที่มีประสิทธิภาพมากกว่าการใช้ นโยบายทางด้านภาษีเนื่องจากการศึกษาพบว่า การลดหรือเพิ่มภาษีเงินได้ กำไรและส่วนเพิ่มของทุนในการประเทศที่มีความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองสูงจะไม่มีผลกระทบกับการลงทุนมากนัก

3. จากการศึกษาการพบว่าเพิ่มขึ้นรายได้จากภาษีมูลค่าเพิ่มและภาษีสรรพสามิตทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศเพิ่มขึ้นด้วย ซึ่งเป็นผลดีต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแต่ประเด็นที่น่าสนใจคือ ถ้าหากรัฐต้องการเพิ่มรายได้จากภาษีเพื่อมาใช้ในการพัฒนาประเทศ โดยเพิ่มอัตราภาษีดังกล่าวเพราะเป็นแหล่งรายได้จากภาษีที่สำคัญของประเทศในทวีปเอเชีย แต่ผลของการเก็บภาษีมูลค่าเพิ่มและภาษีสรรพสามิตซึ่งเป็นภาษีทางอ้อมย่อมส่งผลกระทบต่อผู้บริโภคและทำให้เกิดความสูญเสียประโยชน์ (deadweight loss) ทางเศรษฐกิจ ซึ่งนักเศรษฐศาสตร์การ ภาษีมักถือว่าภาษีที่ดีที่สุดคือภาษีที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมน้อยที่สุดหรือไม่มีเลย ดังนั้นหากรัฐต้องการเพิ่มรายได้จากภาษีมูลค่าเพิ่มและภาษีสรรพสามิตรัฐควรใช้มาตรการในการเพิ่มปัจจัยเหล่านี้เช่น รายได้เฉลี่ยของประชากร มูลค่าเพิ่มในภาคอุตสาหกรรม และจำนวนแรงงานมากกว่าที่จะเพิ่มอัตราภาษี

4. รายได้จากภาษีการค้าระหว่างประเทศและค่าทำธุรกรรมต่างๆที่เพิ่มขึ้นทำให้อัตราการเจริญเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศเพิ่มขึ้นด้วย แต่จากการศึกษาพบว่ารายได้จากภาษีดังกล่าวมีแนวโน้มลดลงซึ่งในระยะยาวซึ่งจะส่งผลกระทบต่อ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและจากการศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อรายได้จากภาษีดังกล่าวพบว่า มีปัจจัยที่น่าสนใจคือ มูลค่าการส่งออกและนำเข้าสินค้าและบริการ โดยมีความสัมพันธ์ในทิศทางตรงกันข้ามกับ รายได้จากภาษีการค้าระหว่างประเทศและค่าทำธุรกรรมต่างๆ ซึ่งแนวโน้มการใช้นโยบายการค้าเสรีเพื่อกระตุ้นการค้าระหว่างประเทศให้มากขึ้น แต่สำหรับประเทศในทวีปเอเชียซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศขนาดเล็กการลดลงของรายได้จากภาษีการค้าระหว่างประเทศและค่าทำธุรกรรมต่างๆจะไม่ส่งผลดีเพราะประเทศเหล่านี้ต้องการรายได้มากจากภาษีดังกล่าวเพื่อใช้ในการพัฒนาประเทศ ดังนั้นรัฐบาลควรใช้นโยบายการค้าแบบคุ้มกันเพื่อรักษาระดับรายได้จากภาษีไม่ให้ลดลง

5. จากการศึกษารายได้จากภาษีอื่นๆมีความสัมพันธ์กับผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศในทิศทางเดียวกันและพบว่าปัจจัยมีผลต่อรายได้จากภาษีอื่นๆของประเทศต่างๆในทวีปเอเชียได้แก่ มูลค่าเพิ่มในภาคการเกษตร จำนวนแรงงานและจำนวนประชากรที่มีอายุ 65

ปีขึ้นไปมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันกับรายได้จากภาษีอื่นๆ ซึ่งตัวแปรที่น่าสนใจคือมูลค่าเพิ่มในภาคการเกษตรกับจำนวนประชากรที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไป เนื่องจากในอนาคตรัฐให้ความสำคัญกับภาษีเหล่านี้มากขึ้นเพราะประเทศในทวีปเอเชียส่วนใหญ่เป็นประเทศเกษตรกรรมและแนวโน้มจำนวนประชากรที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไปก็เพิ่มขึ้นด้วย แต่หากกระบวนการจัดเก็บภาษีของรัฐยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอแล้วผลกระทบของการจัดเก็บอาจจะส่งผลเสียต่อการพัฒนาประเทศเพราะประชาชนที่อยู่ในภาคการเกษตรซึ่งมีรายได้ค่อนข้างต่ำและจำนวนประชากรที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไปถือว่าเป็นกลุ่มที่ไม่มีรายได้ก็จะไม่มีศักยภาพเพียงพอในการเสียภาษี ดังนั้นในการจัดเก็บภาษีรัฐจะต้องมีการจัดเก็บภาษีในอัตราที่เหมาะสมและคืนเงินภาษีส่วนหนึ่งเพื่อมาพัฒนาภาคการเกษตรเช่น การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตร โดยการแปรรูปและการสนับสนุนการค้าให้แก่สินค้าเกษตร เพื่อที่จะเพิ่มศักยภาพในการเสียภาษี

5.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษารั้งต่อไป

1. ในการศึกษาครั้งต่อไปอาจแบ่งเป็นกลุ่มประเทศ เช่น กลุ่มประเทศพัฒนาแล้วกับกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา เนื่องจากศึกษาโดยประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนามีโครงสร้างที่แตกต่างกัน ซึ่งจะทำให้ผลการศึกษามีความแตกต่างกันได้
2. ในการศึกษาต่อไปอาจจะเพิ่มตัวแปรทางสังคม เช่น ดัชนีการคอร์รัปชัน ดัชนีการมีเสรีภาพและความเสมอภาคของประชาชน และดัชนีการมีประชาธิปไตยของรัฐ เนื่องจากข้อมูลดังกล่าวเพิ่งเริ่มให้มีการจัดเก็บทำให้ไม่สามารถนำมาวิเคราะห์ในการศึกษารั้งนี้ได้